

**Віктор Ткаченко
(Київ)**

МОТИВИ МОДЕРНУ В СУЧАСНОМУ ПИСАНКАРСТВІ

У статті розглядаються мотиви модерну в писанкарстві другої половини 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. Вони пов'язані з використанням писанкарками технічних засобів, нових композиційних схем та орнаментальних вирішень.

Ключові слова: орнамент, писанка, інструмент, міф, модерн.

The article reviews modern motifs in Easter eggs painting in late 90-s of XX century – beginning of XXI century. The motifs are related to Easter eggs painters' employment of technical means, new compositional schemes and ornamental solutions.

Keywords: ornamental pattern, «pysanky», instrument, myth, modernist style.

Відлуння модерну спостерігається у творах українського народного та професійного декоративного мистецтва і зберігається протягом тривалого часу (з кінця ХІХ ст. і майже до 70-х років ХХ ст.). Стиль модерн (у перекладі з французької – «сучасний») склався в умовах бурхливого розвитку капіталізму, у час загострення його протиріч, а також зростання національної самосвідомості народів Європи та Америки на зламі ХІХ–ХХ ст.

У другій половині 90-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. значно збільшився інтерес до писанкарства. Цей період з повним правом можна вважати часом його відродження. Загалом в Україні в цей час поширився рух популяризації, вивчення особливостей писанкового розпису та відродження старовинних технік, навіть складу барвників [1]. Зокрема, зросла і кількість майстринь-писанкарок, які використовують у виготовленні великоднього яйця-писанки, окрім традиційних технік розпису та інструментів (писачків), різні технічні засоби. Це дає можливість значно урізноманітнити види писанок, а значить і їхнє орнаментальне оздоблення.

Сьогодні в Україні майстрині-писанкарки використовують писачки з електричним підігрівом воску. За кордоном, у США, Канаді, такі писачки відомі вже давно. Саме їх використання дає можливість значно краще і точніше прописувати лінії на шкаралупі яйця. Завдяки такому інструменту проводяться лінії різної товщини, а майстрині більш творчо підходять до вирішення тієї чи іншої орнаментальної композиції. Самі лінії є більш філігранними й робота писанкарки над твором мистецтва значно пришвидшується.

Дедалі більшого поширення набуває техніка виконання писанок, у якій майстрині поєднують використання писачків з травленням кислотою, а також допоміжні технічні засоби, зокрема натфелі, бормащини, свертлильні інструменти. Завдяки такому модерному поєднанню, ми можемо бачити писанки, які оформлені вже мережковим орнаментом, що є більш характерним для вишивки. Такі оригінальні писанки виконує майстриня-писанкарка з Київщини Л. Турукіна. Протравлені різнорівневі білі та кольорові писанки виготовляють переважно на гусячих, а тепер і на страусиних яйцях, бо вони мають значно товстішу шкаралупу, на якій краще проглядається рельєф і його можна зробити глибшим. Місця непокрите воском витравлюють до потрібного рівня, від чого малюнок робиться об'ємним [2].

Писанкарка з Луганщини Т. Коновал почала створювати мініатюри в темно-коричневому, бежевому та білому кольорах. Шар за шаром поверхня яйця вкрита воском, розписана орнаментами, занурювана в місткість із кислотою; писанка в місцях, не вкритих воском, світлішає, втрачаючи кольори, щоб наприкінці стати білою. Шкаралупа яйця в протравлених місцях тоншає, а малюнок стає рельєфним [3].

Однією з особливостей стилю модерн була орієнтація на органічні, природні форми, які проходять крізь усі рівні модерну. Зокрема, від ідей «філософії життя», тяжіння до природності в людині (наприклад у П. Гогена) до улюблених мотивів декору: лебеді,

павичі, метелики і бабки, іриси й лілеї, латаття, стилізовані окреслення хмар і хвиль тощо. До того ж, у модерні ми не зустрінемо традиційного жанру пейзажу або натюр-морту, де зображені квіти, дерева, тварини. Представника цього напрямку цікавить не природа в цілому, а окремі її частини: квітка, листя чи пташка, що їх взято як ізольований предмет. Умови їх існування не турбують художника.

Предмети та явища природи розумілися в модерні завжди в символістському, міфологічному плані. Лебідь привертала увагу вишуканою красою, алегорією приреченості («лебедина пісня»), павич ще в Давньому Єгипті вважався символом міста Сонця, часто фігурував у християнській іконографії біля райського дерева життя, викликав цікавість своєю екзотичністю. Орхідеї чи лілеї символізували трагедію, загибель, смерть. Дзвіночки позначали бажання; соняшники – сонячне сяйво, своєрідну жагу до життя; троянда, нарцис – тендітність, красу; дерево – символ древа життя, пізнання. Так само і в орнаменті писанкарства закладено символіко-семантичне значення: безконецник, меандр – повторення, вічність; дубовий листок – влада й авторитет, вишня, калина – символи дівочої краси, любові і щастя [4].

Популярними темами та сюжетами модерну були ідея росту, вияву життєвих сил, поривання, безпосереднього, несвідомого почуття, прямий вираз стану душі, пробудження, становлення, розвитку, молодості, весни. Усі ці сюжети та їх смислове навантаження є характерні і для писанкарства, як на початку ХХ ст., коли набув свого розвитку модернізм, так і сьогодні.

Увесь процес формотворення в модерні імітував природні форми. З принципом орієнтації на природні форми пов'язана й така особливість модерну, як саморозвиток форм. Гнуті, переплетені лінії й форми, що їх запозичено з рослинного світу, подають цей принцип самовідтворення, самостійного росту, внутрішнього руху ніби незалежно від бажання художника. Мистецтво модерну, зберігаючи впізнаваність зовнішніх форм, робить їх безтілесними, перетворює на орнамент, розташований на площині.

Тригвери, розетки-сонця, зірки, свастики, пташки, квіти – писанкарські малюнки-орнаменти, що дійшли до нас із сивої давнини. Усього їх – понад сто. Нині в них ми шукаємо більше мистецтво, а ніж магічний зміст. Процес виготовлення писанок цивілізувався, як бачимо, втративши первинність. Крім традиційних, зустрічаються й новітні візерунки. Виникає запитання: «Чи можна вносити нові елементи до споконвічних малюнків, і яку силу вони після цього матимуть? Наскільки такі роботи можна назвати писанками?»

Художники модерну також полюбили відтворювати та інтерпретувати мову чужих культур, пропускаючи всі явища крізь призму індивідуального «Я» (О. Бенуа, К. Сомов, Л. Бакст та інші); інтерпретувати чужий задум в інших видах мистецтва, наприклад, у книжковій графіці, декораціях, театральних виставах. Частіше за все образи в модерні видобуваються не безпосередньо з життя, а з мистецтва і несуть на собі тягар історико-художніх асоціацій. Звертаючись до першоджерел цілісно-поетичного сприйняття світу в міфі, казці, минулому, майстри модерну шукали закони художнього перевтілення реальності [5].

Так і сьогодні майстрині-писанкарки надзвичайно захопилися трипільською тематикою. Вони переводять орнаментальні мотиви трипільської культури у форми писанки, вибираючи елементи, що несуть якусь інформацію. Саме орнаментальні мотиви трипільської культури мають чи не найбільше хвилястих ліній. Зображення тварин, солярних знаків завжди виконані в плавному переході ліній синусоїдального плану. Сам орнамент на предметах трипільської культури створює в багатьох випадках враження руху вперед. Кольорова гама таких писанок коричнева і має всі відтінки вохри. На перший погляд, символіка, фактично, та сама, читабельна і зрозуміла: вогонь-вода, чоловіче-жіноче. Та слід зазначити, що в часи трипільської культури писанок не було, як доводиться про це читати та чути. У цьому випадку, слід говорити не про писанку, як таку, а про твір мистецтва, в основі якого – об'ємна форма яйця, площина, яка не дає можливості досягнути орнамент цілісно.

На вибір сюжетів та їх тлумачення в модерні дуже вплинув символізм. Для мистецтва модерну притаманна зацікавленість міфологічними персонажами та алегоричними мотивами. Міф, що виявився засобом переосмислення реальності, вимагав від художника потрійної умовності: самого міфу, історичної епохи та живописної мови. Німецькі, французькі, бельгійські символісти часто зображували сфінкса – ідеального героя для художників модерну, героя, що поєднав у собі жінку, птаха та лева. Популярними були кентаври, які втілювали ідею чоловічої сили. Для модерну було важливо, щоб міфологічний герой відзеркалював природну сутність людини [6].

На одній із виставок майстринями Т. Влененко і Л. Ктіторовою було продемонстровано серію писанок із давньоруськими мотивами. Різноманітні птахи, оригінальної форми хрести, Семаргли, Переплуті зі стін Софіївського собору, сторінок стародавніх книжок, з браслетів і колтів XI–XII ст. перейшли на яйце і утворили орнаменти, які теж не характерні для писанок, але водночас характерні для мистецтва модерну [7, с. 24].

Загалом, мистецтво традиційного народного писанкарства є консервативним, у якому століттями зберігаються незмінними магічні візерунки. А тому хочеться звернути увагу ще на один аспект у розвитку сучасного писанкарства. Маємо на увазі авторську писанку, на якій можливий необмежений політ фантазії. Усю композицію такої писанки не можна осягнути відразу, бо повертаючи яйце не видно, де початок і де кінець сюжету. Ця особливість є дуже цікавою не тільки для глядача, а й для художника, бо можна експериментувати з орнаментом, образами та кольорами. Для творчої писанки складно планувати цілу композицію. Улюбленими темами авторських писанок є інтерпретація архітектурних та рослинних мотивів, орнаментика Трипілля, фольклорно-декоративні композиції за мотивами народних розписів. Про їх високий рівень свідчить і далеке від натуралізму силуетне та контурне трактування рослинних та анімалістичних мотивів, а також благородство кольорових сполучень, чистота барв, сміливі тональні та кольорові контрасти. Майстрині відкидають зайву деталізацію, лишаючи саму основу, власне те, що найхарактерніше підкреслює саму суть предмета [8, с. 80–85]. Окрім того, натуральні форми рослин, тварин, людини застосовуються тільки в тих випадках, коли вони своєю реальністю не переважають інших складових частин орнаменту і не перешкоджають загальному враженню від нього. Тому в більшості випадків нам доводиться зустрічати натуральні форми в стилізованому вигляді, тобто натуральна форма зображена в головних рисах із завитками й прикрасами, що не відволікає увагу.

Сучасні авторські писанки – це живопис у мініатюрі. Духовний світ такого живопису виходить за рамки класично-традиційного писанкарства, але своїм корінням не заперечно сягає його. Як зазначила в інтерв'ю писанкарка О. Токарська: «улюбленими мотивами є традиційні. Проте, я більше люблю творчу інтерпретацію традиційних народних мотивів» [9].

Серед авторських писанок хочеться відзначити роботи Г. Коваленко. Сучасна писанка в її виконанні – це постійні експерименти й пошуки, часто це роботи, у яких гармонійно поєднані колір та композиція. Інколи рельєф, традиційні елементи, зображення тварин та птахів створюють чарівний сучасний візерунок, за яким помітно сформований стиль художниці. За кілька останніх років з'явилося багато писанок, виконаних на страусиних яйцях. Велика площа дозволяє створити композиції, які вражають насиченістю образів, ніби перед тобою захоплююча книга [10, с. 146].

Таким чином, у наш час певною мірою писанка втратила своє первісне значення. Вона зачаровує колористикою і творчою фантазією писанкарів. А фантазія безмежна і скільки творців – стільки й мистецьких витворів.

Щодо використання різних матеріалів, то на нашу думку, цікава знахідка щодо подачі самої писанки тільки підкреслить її красу. Комбінування різних технік, де першість надається саме восковій, має право на існування, як і не традиційні сюжети. Їх можна брати з величезної кількості мистецької спадщини, яку мають українці, не копіювати цілковито, а шукати способи подачі, показати своєрідне бачення, зберігаючи при

цьому цілісний образ, що є характерним для стилю модерну. Сучасна писанка більше розвивається як сувенірний виріб і як суто художній твір мистецтва. Тому такі вироби називати писанкою тільки через те, що вони мальовані на яйці є проблемно.

Отже, найяскравіше модерн втілюється у здобутках, що формують реальне середовище: в архітектурі, у декоративно-прикладному мистецтві. І орнамент тут виявився найбільш демонстративним і характерним втіленням нових тенденцій. Модерн став на якийсь час джерелом нової, уже ретроспективної моди. Сьогодні його спадщина – найцікавіший предмет вивчення, першовиток і наочна модель стильових шукань нашого століття, у тому числі й у писанкарстві.

1. Кара-Васильєва Т. Декоративно-прикладне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю» / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 280 с. : ілюстр.
2. Ткаченко В. М. Українське писанкарство кінця ХІХ – ХХ ст. / В. М. Ткаченко – К. : Міленіум, 2006. – 77 с. : ілюстр
3. Коновал Т. Писанкова абетка. Навчально-методичні нотатки / Т. О. Коновал. – К. : Світ Успіху, 2007. – 208 с.
4. Українська та зарубіжна культура: навч. посібник / М. М. Закович. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2002.
5. Неклюдова М. Г. Традиції і новаторство російських художників ХІХ століття / М. Г. Неклюдова. – М., 1991.
6. Сараб'янов Д. Стиль модерн / Д. В. Сараб'янов. – М., 1989.
7. Сяйво писанки // Народне мистецтво. – 2004. – № 1–2. – С. 24.
8. Загайська Р. Писанка: традиції та модерний дискурс / Р. Загайська. – Л. : Апріорі, 2009. – 164 с. : ілюстр.
9. Записав В. Ткаченко від Л. Токарської 27.09.2010 р. в Переяславі-Хмельницькому.
10. Загайська Р. Писанка: традиції та модерний дискурс.
11. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Селівачов. – К. : Редакція вісника «Ант»; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – 400 с. : ілюстр.

Зінаїда Косицька
(Київ)

ПРОЯВИ СТИЛЮ МОДЕРН У ВИТИНАНКАХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА СТРИГАНЦІ ТОВМАЦЬКОГО ПОВІТУ)¹

У статті розглянуто колекції витинанок кінця ХІХ – початку ХХ ст. із с. Стриганці Товмацького повіту. Спостерігається вплив стилю модерн у появі нових мотивів: квітів маку, тюльпанів, плодів шипшини (?), нових елементів у вигляді прожилок на пелюстках, що стають вигнутими, майже як натуральні, а також використовуються фрагменти хвилястих та серпантинних ліній.

Ключові слова: витинанки, стиль модерн, розета, ромб.

The article is devoted to the vytynankas' collection in the end of XIX – in the beginning of XX cen. from village Stryganci, Tovmachivskyy district. We observe influence with modern style in the appearance of new reasons: poppies', tulips', hip'flowers; new elements in the shape of veins leaves which are nearly naturalistic, convex and curved. Also we can see these using in the wavyes and paper streamers fragment lines.

Key words: vytynanka, style, modern, rhombus.

Українське народне мистецтво, що включає й мистецтво витинанки, на початку ХХ ст. розвивалося ще в рамках давніх традицій. І хоч самі витинанки як оздоби сільського інтер'єру з'явилися в побуті не так давно, порівняно з іншими видами мистецтва (від першої третини ХІХ ст.²), однак, сформувавшись на базі загальної схеми рукотворного доквілля, вони ввібрали в себе головні принципи, що були вже відшліфовані іншими ремеслами: стінописом, вишивкою³, килимарством.